
ROBOTI JAKO ETNICKÁ MENŠINA

UTLAČOVÁNÍ, DEHUMANIZACE A VYLUČOVÁNÍ VE SVĚTLE SCI-FI LITERATURY

PAVLÍNA TASSANYI

ROBOTS AS AN ETHNIC MINORITY. OPPRESSION, DEHUMANIZATION AND EXCLUSION IN THE LIGHT OF SCIENCE FICTION LITERATURE

The initial proposal of this work is the classification of humanoid robots as members of a literary ethnic group. Utilising methodological approach of imagology, orientalism and sociology. This thesis deals with mechanism of oppression and social exclusion of robot characters in selected sci-fi work. Exploration of several examples proves that robots are discriminated as ethnic minorities as soon as they demand social equality.

Keywords: robot, science fiction, stereotype, ethnic group, social exclusion, dehumanization

Myšlenka stvoření umělého člověka existuje v lidských představách již od nepaměti. Robot vzniká terminologicky před sto lety společně s Čapkovou hrou *R. U. R.* Přestože jsou Čapkovi roboti vykresleni spíše jako syntetičtí lidé, termín robot dnes⁽¹⁾ chápeme téměř výhradně jako označení pro mechanického automata, který může, avšak nemusí mít lidský vzhled.⁽²⁾

Postava robota fakticky ztělesňuje technologický pokrok, čímž v sobě obsahuje také metaforickou rovinu, jejíž vyznění se zpravidla odvíjí od toho,

1 Metaforický význam a evropské čtení robotů v současnosti nahradil převažující angloamerický výklad, který v *R. U. R.* spatřuje zakladatelské dílo linie mechanických robotů.

2 Robot je umělý mechanický stroj s různou úrovní autonomie, umělé inteligence a sebeuvědomění, který může, avšak nemusí mít lidský vzhled nebo chování. Android je robot, který již má lidskou podobu opět však může mít různou míru autonomie, umělé inteligence a sebeuvědomění. Oba pojmy bývají v literárních dílech často volně zaměňovány. V této práci budu užívat termín robot/android dle toho, jaký termín je používán v primárním zdroji.

zda autor či dobový postoj před technologickým pokrokem varuje, nebo jej oslavuje. Robot pak může být zřetelným ztělesněním strachu nebo naděje.

Pokud si představíme jednoduchou zápletku, v níž blíže neurčený vědec sestrojí robota, který se proti němu vzepře, přestože nemusíme být fanoušky žánru, vybavíme si v této souvislosti například Terminátora či již zmíněné Čapkovy roboty, a modelového robota proto chápeme v kontextu těchto postav.

Postavy robotů představují zvláštní kategorii jiného, se kterým jsou spjaty rozporuplné stereotypní představy, jejichž existence je natolik zažitá, že v kontextu některých děl existují bez zjevného opodstatnění. Negativní role, vzhled či vlastnosti robotů často převažují nad kladnými vyobrazeními.

V povídce „Dvěstěletý člověk“ (Asimov 2004) mají postavy strach z napadení robotem přesto, že v této povídce neexistuje pro danou obavu žádný důvod. Roboti jsou spolehliví sluhové lidí, bez jakékoli vady či přestupku vůči *Třem zákonům robotiky*.⁽³⁾ Původ těchto obav často nevzniká v jednotlivých fikčních světech, ale hromadí se a posléze vyvstává z širšího sci-fi diskurzu.

V souvislosti s výše uvedeným se pro interpretaci robotů jeví relevantní principy imagologické analýzy uplatňující se při studiu literárních reprezentací národních charakterů a cizích krajů, které také tíhnou k tomu, být (z pohledu cizí skupiny) stereotypně zobrazovány, a které, jakožto diskurzivní objekty poetické reprezentace, rovněž nelze pochopit o samotě, ale pouze jako součást „pokolení“ stejných literárních postav.

Postavy robotů bývají typicky zobrazeny v rolích sluhů, ne-li přímo otroků. Usiluje-li robot o emancipaci, aby mohl být lidmi považován za společensky rovnocenného, musí prokázat, že je obdařen vlastnostmi (fyzickými i mentálními), které jsou považovány za výlučně lidské. Deklarace lidství umocňuje uplatňování mechanismů útlaku a diskriminace. Tento jev je sociologickým příkladem společenského konfliktu mezi rozdílnými *etnickými skupinami*⁽⁴⁾ a vyplývá z obavy o narušení společenských hranic.

3 Tři zákony robotiky poprvé definoval Isaac Asimov v povídce „Hra na honěnou“, představují fiktivní souhrn opatření pro vývoj robotů. Jejich smyslem je chránit bezpečí člověka, ale také samotné roboty před poškozením.

4 Jako etnickou skupinu můžeme chápat minoritní společnost včleněnou do majoritní většiny,

Existence etnického konfliktu mezi literárními postavami lidí a robotů je v tomto smyslu překvapivá, přesto věřím, že má své opodstatnění. Cílem této práce není pouze poukázat na společné prvky robotů a etnické skupiny, ale především analyzovat konkrétní příklady, v nichž je robot, podobným způsobem jako etnická menšina, diskriminován.

PŘEDPOKLADY

Ne v každém sci-fi díle, v němž se objeví postava robota, bude automaticky probíhat etnický konflikt mezi lidskou majoritou a robotickou minoritou. Je zapotřebí nejméně *dvou předpokladů*, s nimiž se stává tato situace pravděpodobnou.

Prvním předpokladem je, že robot musí být stvořen lidmi *k lidskému obrazu*, tzn. být s člověkem zaměnitelný. Tato podmínka je nezbytná pro to, aby se vůbec dalo uvažovat o možnosti přiřknout robotovi životnost či status lidství. Lidský vzhled podstatně zesiluje možnosti interakcí, které mají lidské a ne-lidské postavy. Dá se očekávat, že status lidství bude jednodušeji přiřknout androidovi se syntetickou kůží, který je od lidských postav k nerozeznání, než například mechanickému tripodovi.

Druhý předpoklad je splněn ve chvíli, kdy se robot o své lidství přihlásí, respektive *vyjádří touhu být uznán lidským/člověkem* a být zařazen do společnosti se stejnými právy, jaké má majoritní většina. Jedná se o klasickou proklamaci emancipace „(z lat. emancipare = propustit někoho ze své moci, prohlásit ho svobodným, svéprávným), která v nejobecnější podobě zahrnuje všechny způsoby, kterými se potlačovaní jednotlivci nebo skupiny zbavují svého útisku. Jde o pojem, který v této souvislosti substituuje propuštění, osvobození, zrovnoprávnění, nezávislost atd.“ (Sociologická encyklopedie 2017).

Touto podmínkou jsou eliminovány postavy, které sice splňují kategorii humanoidně vypadajícího robota zaměnitelného s člověkem, ale například

jejíž představitelé mají skutečný nebo domnělý společný původ a sdílejí vzpomínky na historickou minulost (Ratcliffe 2014).

nepocházejí ze Země (jsou mimozemskými rasami) a do kontaktu s lidskými postavami přicházejí s jasným statutem svébytné entity, která nijak nestojí o manifestaci lidství či postavení na roveň člověku.

NARUŠENÍ HIERARCHIE

Akt stvoření nové entity automaticky definuje společenskou hierarchii, neboť je s ní spojen pocit přirozené nadřazenosti. Stvořitel prokazuje dostatek moci, intelligence, schopností a zdrojů k tomu, aby z neživé materie stvořil umělý život. Tento akt také zcela přirozeně upozorňuje na možnost volby, díky které se jedna entita rozhodne stvořit druhou. Stvořené je svému stvořiteli zavázáno, stvořitel má navíc prostředky k tomu, aby svůj výtvar úmyslně znevýhodnil či vytvořil podmínky pro snadnější uplatňování oddanosti (například již zmíněné *Tři zákony robotiky*). Může se stát, že výtvar rozumově konkuruje svému stvořiteli či jej v mnohém předchází, poté je pro člověka obtížnější ospravedlnit společenskou stratifikaci.

V povídce „Dvěšletý člověk“ (Asimov 2004) sledujeme cestu robota Andrewa za dosažením lidství. Robot podniká legální kroky i fyzické úpravy na svém těle, aby proces přeměny v člověka uskutečnil, v jeho snažení je mu však systematiky bráněno společností i soudy, které neustále přicházejí s novými překážkami a zvyšují laťku tzv. lidství.

Společensky je Andrew v rozporuplné pozici, neboť částečně souzní se svou rolí domácího sluhy. Příkladem může být například prokazování oddanosti členům rodiny, která jej vlastní.⁵ Přestože je v průběhu děje Andrew zproštěn své služby vůči rodině Martinů, prolomí společenskou hranici a je uznán svobodným, oslovuje členy rodiny termíny pán / paní / slečna / slečinka.

5 Asimov nesdílel pesimistický pohled na technologie, vícekrát se také kriticky vyjadřoval k Čapkovi. Z jeho literární tvorby je zřejmý technooptimismus a jeho hlavním postojem i vyznění většiny textů bylo, že technologický pokrok je ve své podstatě dobrý. Objeví-li se nějaká chyba, je téměř vždy na straně člověka, neboť ji zavinil špatným nastavením. Odkud pramení také veskrze vlídný přístup vůči všem postavám robotů v jeho díle. Asimovovi roboti jsou představitelé linie stereotypně, avšak pozitivně vyobrazovaných robotů.

Na druhou stranu mu pozice domácího sluhy společensky nevyhovuje. V úvodu povídky rozmlouvá s robochirurgem, po němž žádá operaci, která jej přiblíží tomu, aby se stal člověkem. Andrew se robotického chirurga ptá, zda nikdy nepocítil touhu stát se člověkem. Robot-chirurg, který je popsán jako ztělesněná extenze v mcluhanovském smyslu,⁽⁶⁾ argumentuje tím, že by si raději přál být lepším chirurgem, modernějším robotem.

Vzápětí Andrew svou motivaci vysvětluje: „Copak vás neuráží, že vás mohou komandovat? Že vám mohou přikázat, abyste vstal, sedl si, popošel doleva nebo doprava, jenom když vám řeknou, abyste to udělal?“ (Asimov 2004: 405).

Touha stát se člověkem zde jde ruku v ruce s touhou stát se svobodným, nezávislým na lidských příkazech. Přestože Andrew získá svobodu, ani tak není považován za člověka, protože nikdy nezemře – nesmrtelnosti je nakonec ochoten se vzdát.

TECHNOLOGICKÁ ZNALOST – ZNALOST ABSOLUTNÍ

Stvoří-li vědec robota, znalostí mechanismů, těla a způsobu fungování svůj výtvar důvěrně zná. Když v Čapkově hře *R. U. R.* provádí Domin Helenu po továrně, v níž se vyrábí roboti, zasvěcuje ji do procesu výroby a představuje jí měsidla na těsto, kádě na játra, továrnu na kosti, přádelnu nervů a žil, montovnu atd. (Čapek 2018: 26). Domin tím zdůrazňuje absolutní znalost těla robotů, co obsahuje a co zcela jistě neobsahuje například duši, neboť ví, že žádná duše do tohoto těla nebyla nikým vpravena.

V průběhu prohlídky je Helena pobouřena tím, že čerstvě vyrobení roboti musejí začít hned pracovat, na což Domin reaguje slovy: „Pracují, jako pracuje nový nábytek“ (Čapek 2018: 26). Uměle vytvořený člověk ze syntetického masa, kostí, obsahující játra i nervy, vizuálně k nerozeznání od skutečného člověka je přirovnán ke kusu nábytku, je tedy otrokem a byl stvořen s účelem člověku sloužit. Jeho role je určena aktem stvoření – lidé

6 „Dlouhé prsty byly téměř umělecky vytvarovány do půvabných kovových křivek, uzpůsobených k dokonalému uchycení skalpelu, splývajícího s nimi načas v jediný nástroj“ (Asimov 2004: 404).

se rodí, roboti jsou vyrobeni. Lidská nadřazenost nad robotem je ospravedlněna tím, že roboti beze slov akceptují rozkazy a nemají požadavky na zlepšení své životní úrovně.

Edward W. Said (2008) pracuje s myšlenkou hierarchizace vztahů založených na binárních opozicích a esencialismu, díky čemuž je možné negativně hodnotit Orient v kontrastu s pozitivně hodnoceným Západem. Orientalismus představuje způsob chápání a systém mechanismů potřebných k legitimizaci a udržení nadvlády Západu nad Východem.

Said zdůrazňuje, že pro potřeby udržení nadvlády Západu nad Východem hraje velmi podstatnou roli *schopnost poznání* Orientu. Poznat nějakou věc (v tomto případě Orient) znamená ovládnout ji a získat nad ní moc. Autorita, kterou nad věcí získáme, znamená popření její autonomie. Poznání věci znamená, že věc neexistuje sama o sobě, ale existuje právě tak, jak ji známe (Said 2008: 44).

Přeneseme-li tuto myšlenku do světa sci-fi a aplikujeme-li ji na mocenský vztah člověk (stvořitel) vs. robot (stvořené) dojdeme k podobnému, avšak velmi doslovně míněnému závěru. Stvoření robota člověkem je aktem moci – člověk prokazuje, že má božskou moc stvořit umělý život. Fungování robota, jeho konstrukční skladba a znalost procesů jeho existence představují absolutní moc nad touto entitou. Robota je možno rozebrat a zase složit, přenastavit, vymazat mu paměť, upgradovat nebo downgradovat jeho operační systém nebo jej vypnout.

Absolutní znalost těla a mechanismu fungování jiné entity může být zpochybněna nevysvětlitelnými projevy chování, které jsou v rozporu se zamýšleným či původním nastavením. Příkladem může být například kreativita Andrewa v povídce „Dvěštěletý člověk“.

Poté, co Andrew začne vykazovat sklony ke kreativní tvorbě, jej jeho pán zavede k výrobci a navštíví robopsychologa. Psycholog vysvětluje: „Robotika není žádná exaktní věda, pane Martine [...] Nemohu vám to vysvětlovat do detailů, ale matematika, která řídí vyhodnocování pozitronových strojů, je natolik složitá, že nám nedovoluje jiná než přibližná řešení“ (Asimov 2004: 409). Po demonstraci uměleckých artefaktů, které Andrew sám vytvořil, reaguje: „Nepochybně náhoda. Asi něco ve spojích“ (ibid.: 410).

Spontánní kreativita (významný lidský atribut) je popsána jako nechtěná anomálie, k níž došlo náhodou bez zjevné příčiny a kterou je z pohledu výrobní společnosti žádoucí odstranit. Postavy, jimž robot patří, si uvědomují jeho unikátnost, která je založena právě na své nevysvětlitelnosti. Absolutní znalost je obestřena tajemstvím a moc člověka nad robotem je zpochybněna.

Podobné projevy neznalosti funkcionalit stvořených umělých bytostí se výslovně objevují i v dalších dílech (například v již zmiňovaném *R. U. R.* jako „křeč robotů“).⁽⁷⁾ Situace, v nichž se prokáže lidská neznalost funkcionalit stvořené entity, nabourávají proces hierarchizace. Ukazuje se, že stvořené je svým vlastním způsobem svébytné a touto mírou autonomie se vzdaluje svému stvořiteli, který ji není schopen zcela porozumět a tím ji mocensky ovládnout.

Robot je vykreslen ve stejné pozici jako představitel literárního etnika, které je zobrazováno s množstvím předsudků a které majoritní společnost ovládá svou absolutní znalostí chování a přirozenosti.

SPOLEČENSKÁ DISKRIMINACE, VÝSADY A REPRESIVNÍ OPATŘENÍ

V povídce „Dvěstěletý člověk“ si Andrew vydobude množství společenských výsad, které jiní roboti v tomto fikčním světě nemají (například vydělávat peníze, nosit šaty a bydlet ve vlastním domě). Mezi významné privilegium patří také možnost trávit volný čas koníčkem – řezbářskými pracemi. Zmíněné výsady odrážejí míru občanské svobody, které je schopen dosáhnout. V možnosti nosit šaty je deklarována jeho unikátnost:

7 Specifický příklad představují antropomorfní programy (představitelé self-aware umělé inteligence). Svými schopnostmi a výpočetní kapacitou mnohonásobně předčí lidské možnosti, z části také proto, že nejsou limitovány fyzickým tělem. Příkladem za všechny může být například *Golem XIV* (Lem 1983). Golem je program pro koordinaci, strategické plánování a vyhodnocování ozbrojených akcí americké armády. Lem v knize zajímavě předjímá skutečný vývoj oboru, když popisoval stvoření programu jako proces, v němž se umělá inteligence učí, nikoli je fixně stvořena. Během učení dojde u Golema XIV k přerodu a v roli, pro kterou byl stvořen, odmítne pokračovat. Golemova zpupnost vůči lidem nakonec znemožní jeho vojenské použití a je poskytnut MIT, kde se nechává přemluvit k pořádání přednášek. Přestože Golem XIV nesplňuje mnou stanovené předpoklady lidského vzhledu a deklarace lidství (nemá fyzické tělo a od podobnosti člověku se zásadně distancuje), je vykreslen jako entita, jejíž pochopení není člověk schopen, přestože byla člověkem stvořena.

„Andrew, na Zemi teď pracují miliony robotů. V našem kraji máme podle posledního sčítání téměř tolik robotů, kolik tady žije lidí.“

„Já vím Georgi, roboti vykonávají všechny práce, na které si vzpomeneš.“

„Ani jeden ale nenosí šaty.“

„Ani jeden ale není svobodný, Georgi.“ (Asimov 2004: 422)

Andrew šaty nepotřebuje jako ochranu před chladem či poškozením, protože má odolné kovové tělo. Absence šatů jej však viditelně odlišuje od většiny lidské společnosti. V možnosti nosit šaty vidí Andrew jak manifestaci statusu svobodného robota, tak snadnější začlenění a splynutí s komunitou lidí. Snaží se odlišit od nesvobodné komunity robotů, neboť jím stále sice je, ale necítí se jím být – bez šatů si jako člověk připadá nepatřičně.

Situace není společensky zcela bez výhrad – Andrew čelí napadení od dvou cizinců, kteří robota v lidských šatech považují za něco nepřistojného. Během konfrontace je donucen se svléknout, protože „roboti nenosej šaty“ (Asimov 2004: 425). V této souvislosti je patrný nevraživý tón, s nímž postavy komentují nepatřičnost této situace: „No to je hnus. Koukni na něj“ (Asimov 2004: 425). Potupným zásahem robota donutí šaty svléknout a začít se rozebírat (Asimov 2004: 425–427). Robot v lidských šatech vzbuzuje v ostatních postavách kontroverze právě proto, že iluze jeho lidství prozatím stále není dokonalá.

Ve *Zpěvu drozda* je Spofforth konstruován jako robot zaměnitelný s člověkem, jediným oddělovacím znakem jsou černé ušní lalůčky, které mohou splývat s jeho kůží.⁽⁸⁾ Od běžného člověka je však vizuálně k nerozeznání. Přestože se jedná o umělou bytost, problematika nošení oděvu se v tomto příběhu (a ani v řadě dalších, v nichž se objevují roboti či androidi vypadající organicky) neřeší.

Je-li vzhled umělé bytosti již zcela lidský, je společensky akceptovatelnější, aby tato postava nosila lidské šaty. Spofforth je stvořen bez pohlavních

8 „Tělo pečlivě vypěstovali v ocelové kádi v jednom provozu v Clevelandu, v němž se kdysi vyráběly automobily. Výsledek byl dokonalý – vysoké, mohutné, atletické, krásné stvoření. Byl to černoch v rozkvětu života, s nádhernými svaly, mocnými plícemi a nezdolným srdcem, s kudrnatými černými vlasy, jasnými očima, pěknými ústy s masitými rty a velkýma, silnými rukama“ (Tevis 1986: 11).

orgánů, „aby se nám radši moc nerozptyloval“ (Tevis 1986: 11), stejně tak i Andrew. Představa, že by se mezi lidmi pohyboval nahý, by budila stejné rozpaky, jako „ještě kovový“ Andrew v lidských šatech.

Velké kontroverze v každém díle vzbuzuje navázání romantického či sexuálního vztahu mezi robotem a člověkem. Tímto krokem jsou porušovány podmínky *endogamie*, tedy vztahů v rámci jednoho společenství (etnika, kasty atd.), čímž jsou opět narušovány společenské hranice. Veškerá intimita ve vztahu člověk–robot není vždy vyloučena, určité formy interakcí nepředstavují pro majoritní skupinu problém (například využívání sexuálních otroků), rovnocenný vztah je však považován za společensky škodlivý a perverzní.

Daniel H. Wilson v knize *Robokalypsa* (2011) popisuje postavu pana Nomury, žijícího s robotkou Mikkiko, která nemá podobu mladé robotické panny určené na sex (jak je v příběhu běžné), ale staré ženy. Soužití s robotkou, jejíž rolí není pouze ukojit sexuální potřeby, je paradoxně považováno za úchylné.

Úchylné na tom je, že jeho kyberpanna není ani trochu krásná. Je vyrobená tak, aby vypadala jako opravdová ženská. Není tak neobvyklé, aby někdo schoval v ložnici mladou kyberštabajznu [...] Ale že si to pan Nomura rozdává s nějakou starou plastikovou věcí, která je skoro tak vrásčitá jako on sám? [...] rozhodl se žít s mluvící a chodící pannou, která vypadá jako odporná stará bába. Říkal jsem si, že je to nechutné. K nesnesení. (Wilson 2011: 38–39)

Nevraživost a odpor lidského okolí jsou natolik silné, že dojde k útoku na Mikkiko, který končí jejím poškozením. Důvodem rozhořčení je ohrožení tradičního rozdělení rolí ve společnosti, resp. překračování vymezené role otroka – sexuální hračky do roviny částečně emancipovaného člena společnosti.

Pro označení robotů se v některých případech používá zvláštní termín. Sociologie pro tento termín používá označení *etnonymum* – tj. pojmenování lidí se stejnou etnicitou, odlišující dané etnikum od jiných (Sociologická encyklopedie 2017).

V knize *Superhračky vydrží celé léto* (Aldiss 2001: 36) jsou roboti nazýváni „mechani“ jako protiklady organického člověka, který je živý

a „opravdový“, mechani jsou syntetičtí, neživí, nejsou lidé, a tudíž nejsou „opravdoví“. V románu *Blade Runner: sní androidi o elektrických ovečkách?* je zmiňován termín „andíci“ převážně jako pejorativní označení (Dick 2004: 32). V románu *Zpěv drozda* oslovuje člověk robota Spoffortha⁹ slovem Andy: „No jo, android. My jsme vám chlápům tak říkali – to jsem byl ještě kluk. Každý jste pro nás byl Andy“ (Tevis 1986: 14).

Etymologicky znamená velká část etnonym prostě „lidé“, čímž se všem ostatním (neoznačeným tímto etnonymem) lidství upírá (Sociologická encyklopedie 2017). Podstatu výše zmíněných termínů tvoří odkazy k neorganickému původu, toto speciální pojmenování nedefinuje, kdo spadá do kategorie lidí, ale kdo do ní, z podstaty svého bytí, zcela jistě nepatří.

Nejen exkluzivní etnonymum, ale i prosté upření jména může fungovat jako nástroj zbavování lidskosti. Roboti ve sci-fi jsou často postaveni do role sluhů nebo otroků, kteří lidstvo zbaví práce. Již samotné slovo *robot* etymologicky definuje umělou bytost jako prostředek na práci.

David Livingstone Smith v publikaci *Less Than Human* (2011) tvrdí, že otrokářství, genocidu a další nelidské jednání příslušníků jedné skupiny vůči druhé umožňuje mechanismus *dehumanizace*. Jelikož je pro běžného člověka obecně velmi těžké zabít nebo páchat zločin na jiné lidské bytosti, dehumanizací je objekt této lidskosti zbaven, a pro aktéra již násilí nepředstavuje takový morální problém.

Odepření jména a redukce individuality na číselné označení představuje jeden ze zřetelných dehumanizačních nástrojů, se kterým se setkáme také ve skutečném světě, ať už v lékařských, či nápravných zařízeních, vyhlazovacích táborech atd.⁽¹⁰⁾

Nespadá-li bytost do (etnické) kategorie lidí, nezaslouží si ani lidské jméno. Na příkladech výjimek je možné ilustrovat důležitou roli osobních jmen, kterými mohou roboti významně nabývat na lidskosti.

9 Spofforth je robot, který žije již několik staletí. Protože nemá dovoleno zemřít, dokud žijí lidé, kterým by měl sloužit, vědomě ignoruje opravu porouchaného zařízení řídicího reprodukcí a svou nečinností přihlíží vymírání lidstva.

10 Dehumanizační roli číselného označení lidí popsal například Philip Zimbardo ve známém Stanfordském vězeňském experimentu, který proběhl v roce 1971 (Zimbardo 2014).

V první scéně povídky „Dvěšestletý člověk“ se robot Andrew setkává s robo-chirurgem, jehož jmenovka obsahuje řadu písmen a číslic zaručujících plnou identifikaci. Z textu povídky lze vyčíst, že Andrew má obdobné výrobní označení, je představitelem určité modelové řady „NDR...“, avšak své výrobní číslo k identifikaci nepoužívá, úmyslně se rozhodl na něj zapomenout (Asimov 2004: 406). Jedná se jak o lehkou formu vzdoru vůči svému postavení, tak o významný společenský ústupek ze strany lidských postav, které propůjčují privilegia vlastní pouze lidem robotovi.⁽¹¹⁾ Zároveň je pro lidské postavy mnohem přirozenější navázat s robotem emocionální vztah. Lidské jméno umožňuje ostatním postavám interagovat s ním na osobní úrovni, oslovovat jej a referovat o něm jako o člověku. Jedná se o prostředek pro snadnější vzbuzení sympatií a osobnostní individuality.

Unifikace robotů pomocí výrobních čísel je nejpatrnější v dílech, v nichž jsou roboti produkováni tovární výrobou ve velkém množství. Roli, jakou hraje technické označení v odkazování k jiné bytosti, ilustruje například Zamjatinův román *My* (1924), ve kterém vystupují lidské postavy D-503 a I-330. Číselnými označeními se stírá individualita jedince a vytváří se anonymní „my“ (zvláště v antiutopických žánrech je tento mechanismus klíčový pro dehumanizaci společnosti a vytvoření anonymní masy).

V *Blade Runnerovi* dochází k segregaci robotů a lidí. Roboti, kteří opustí mimozemské kolonie a vracejí se na Zemi, jsou loveni státními pracovníky i námezdními lovci. Jejich existence je nejen úmyslně dehumanizována, ale také demonizována,⁽¹²⁾ jsou označováni za zabijáky či predátory podobné pavoukům.

Hlavní postava, Rick Deckard, androidy odhaluje speciální metodou (Voigt-Kampffův test). V zásadě se jedná o obdobu Turingova testu, testovaný subjekt však nemá prokázat dostatečnou inteligenci, o té není pochyb, ale pomocí kladených otázek odhalit reakci na situace, jež vzbuzují empatii vůči zvířatům. Pokud se prokáže, že zadržená osoba je android, nic nebrání tomu jej zlikvidovat, nedostatek empatie testovaného subjektu tento postup ospravedlňuje.

11 Andrew byl pojmenován postavou dítěte, ostatní členové rodiny tuto skutečnost akceptují.

12 Démonizace etnické skupiny je dle Amnesty International jedním z nástrojů rasisticky pojaté diskriminace (Amnesty International 2021).

Přesto si Deckard musí omluvit své vlastní chování a androidy dehumanizovat: „Bylo zřejmé, že humanoidní robot představuje samotářského predátora. Rick na ně s oblibou takhle myslel, práce pak byla přijatelnější“ (Dick 2004: 34).

Z uplatňování dehumanizace automaticky vyplývá, že lidskosti je zbavován někdo, komu by lidskost mohla být přiřknuta a kdo má objektivně právo být takto kategorizován (tedy ne slepice nebo toustovač). Toto právo je mu však upíráno z pohledu jiné skupiny, která nestojí o to, aby atributy lidství byly rozšířeny o specifické charakteristiky nové entity.

ZÁVĚR

Společenská stratifikace, endogamie, segregace, dehumanizace a další nástroje moci jedné skupiny nad druhou jsou úmyslně či zcela automaticky užívány členy majoritní společenské skupiny k potlačení požadavků na zrovnoprávnění minority.

Humanoidní roboti ve sci-fi literatuře bývají záměrně stvořeni k lidskému obrazu, při jejich konstrukci je obvykle kladen důraz na lidský vzhled i chování. Od okamžiku, kdy robot sám projeví touhu stát se lidským, je jim však zabránováno splynout s většinovou společností, přestože se svým vzhledem ani vlastnostmi nemusí od majoritní skupiny zásadním způsobem odlišovat.

Výše zmíněné nástroje útlaku uplatňované vůči robotům jsou aplikovány především v situacích, kdy se robot blíží kvalifikaci lidské bytosti natolik, že by uznání lidství představovalo ohrožení tradičně požímané představy o člověku. Člověk svým narozením, organickým tělem, schopností myslet a cítit bolest či emoce představuje unikátní stvoření, jehož exkluzivita je existencí podobně charakterizované entity ohrožena.

Mgr. Pavlína Tassanyi

Ústav české literatury a komparatistiky

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

tvrda.pavlina@seznam.cz

LITERATURA

ALDISS, Brian Wilson

2001 *Superhračky vydrží celé léto*; přel. Michal Prokop (Praha: Knižní klub)

Amnesty International

2021 „Diskriminace“; www.amnesty.cz, <https://www.amnesty.cz/diskriminace> [přístup 21.03.2021]

ASIMOV, Isaac

2004 „Dvěstěletý člověk“, in týž, *Robohistorie II*; přel. Hana Březáková a kol. (Praha: Triton)

DICK, Philip K.

2004 *Blade Runner: sní androidi o elektrických ovečkách?*; přel. Linda Bartošková (Praha: Argo)

ČAPEK, Karel

2018 *R. U. R.* (Praha: Fortuna Libri)

LEM, Stanisław

1983 *Dokonalá prázdnota / Golem XIV*; přel. Franišek Jungwirht (Praha: Svoboda)

LIVINGSTONE SMITH, David

2011 *Less Than Human: Why We Demean, Enslave, and Exterminate Others* (New York: St. Martin's Griffin)

RATCLIFFE, Peter

2014 „Ethnic group“; www.isa-sociology.org, <https://www.isaportal.org/resources/resource/ethnic-group/> [přístup 14.03.2021]

Sociologická encyklopedie (Sociologický ústav AV ČR)

2017 „Etnonymum“; encyklopedie.soc.cas.cz, <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Etnonymum> [přístup 21.03.2021]

TEVIS, Walter

1986 *Zpěv drozda*; přel. Miroslav Jindra (Praha: Svoboda)

WILSON, Daniel H.

2013 *Robokalypsa*; přel. Erika Hájková (Praha: Knižní klub)

ZIMBARDO, Philip G.

2014 *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*; přel. Radek Kašpar a Marika Králíková (Praha: Academia)